

Архивски подаци о лицима „Горског вијенца“^{*)}

На предлог Иницијативног одбора за данашње оснивање Историског друштва средио сам један дио својих биљежака о лицима Горског вијенца, које сам повремено прикупљао углавном из досада објављене архивске грађе. На жалост, о томе питању у Државној архиви на Цетињу нема скоро никаквих података, али се томе не треба чудити, јер је манастир на Цетињу, у коме су се они за неколике стотине година једино и могли чувати, неколика пута рушен и паљен. Доиста је и велико чудо, како се ишта и могло сачувати у таквим приликама од старих докумената о славној и тешкој борби Црногораца за своју слободу. Ту тешкоћу и сам Његош добро је уочио, па је тражио грађу за своје дјело »Лажни цар Шћепан Мали« у Млетачком архиву, а у предговору тога дјела каже и ово: »Докуменатах слабо се код нас налази, јербо по недостатку хартије често пута и листови светијех књига за фишке су се употребљавали . . .«

У Његошево вријеме свакако је било на Цетињу и по Црној Гори више архивских података о питању које нас

---

*) Ово предавање одржао сам на оснивачкој скупштини Историског друштва Народне Републике Црне Горе, одржаној 10 октобра 1947 године (због прилично дугог претходног дневног реда, главе о „совра провидуру“ и о Вуку Мандушићу само сам дјелимично прочитао). Ма да текст предавања нијесам био спремио за штампу, на молбу Уредништва Историских записа уступио сам га за овај први број часописа, додавши прочитаном тексту само употребљене изворе и литературу. Мислио сам, да ће текст рукописа бити штампан ручним слогом, па да приликом коректуре и прелома слога средим све накнадно додате напомене. Међутим је рукопис слаган машинским слогом, те ми ту поправку није било могуће извршити, јер би скоро сваки ред требало поново изливати, па молим читаоце да то узму у обзир.

интересује но данас, јер је баш у то доба и почела права трговина са старим рукописима и књигама.¹⁾

Подаци, пак, за лица Горског вијенца углавном су до данас објављени из богатог Млетачког и дјелимично Дубровачког архива, а то доказује, да се ништа темељно и сигурно о прошлости Црне Горе и сусједних јој крајева не може урадити без систематског проучавања огромне архивске грађе, која се чува у старим архивима у Котору, Дубровнику, Задру, Млецима и Бечу, па затим у разним руским и турским архивима.

Ја данас ипак не могу навести чак ни све податке које сам прикупио о овоме питању, јер би то прешло оквир овако краткога предавања, већ ћу изнијети само један дио тога материјала.

О владици Данилу, главноме лицу Горскога вијенца, нећу говорити, јер то није потребно. Желим само подвући један факат, који је утврђен на основи оригиналних докумената Млетачког архива и објављених још 1929 године, наиме да је Млетачка Република тровала владика Данила 1717 године и касније и сваки час »жељно је очекивала вијест о смрти његовој«, јер је владика Данило, нарочито по своме повратку из Русије, отворено почео да води борбу противу католичке пропаганде не само кроз Боку Которску, већ и кроз Далмацију.²⁾ Црквене књиге, које је добио 1715 у Русији по одлуци цара Петра Великог, шаље владика Данило разним православним манастирима чак и прије но је отпутовао из Русије. Тако је нашао у Москви игумана и јеромонаха манастира Ксеноговине из Хрватске и 14 септембра 1715 године даје им за тај манастир дванаест МИНЕЈА, »да принесу у светуљу вашу обитељ на службу светому манастиру и васем светим, и за душевни спомен родитељах моих раба Божиа Стјепана и монахије Ане«. ³⁾

¹⁾ Многобројне податке о томе видјети у Вуковој преписци (књиге VI и VII — писма Вука Врчевића и Вука Поповића), као и у дјелу Станоја Станојевића Историја српског народа у средњем веку (Извори и историографија), књ. I, Београд 1937, нарочито стране 218—257. Вук Врчевић, на примјер, обећава у једном писму Вуку Караџићу, да ће ускоро послати своје људе у манастире Морачу и Добриловну за србуље, па додаје ово: „Има их два коњска товара, а то на срећу Божју, већ Бог зна хоћу ли извадити трошак, а нека погодити се с морачким калуђерима!“

²⁾ Глас Српске краљевске академије СXXXIII, Београд 1929, стр. 49-50.

³⁾ Љуб. Стојановић: Стари српски записи и натписи, Ср. Карловци 1925, књ. V, стр. 26, број 7441.

Објављујући податке о тровању митрополита Данила, Јован Томић обећава да ће о значајном раду његовом опширније говорити »у посебној монографији о овој личности, по досад необјављеним и неупотребљеним архивским подацима«. ⁴⁾

Јован Томић је умро још 1932 год. и, колико је мени познато, ову обећану монографију о владици Данилу није успио да објави. Мислим да би тај драгоцен архивски материјал, ако се срећним случајем сачувао у књижевној заоставштини покојнога Томића, требало пронаћи и што прије откупити за Архив Народног музеја на Цетињу, па тога ради и изнесох ове чињенице, јер се најважније Његошево и истовремено југословенско књижевно дјело, Горски вијенац, не може темељно проучити док се не проучи епоха владике Данила.

Иза овога увода о владици Данилу, ја ћу одмах прећи на једно од главних лица Горског вијенца, на војводу Драшка Поповића, за кога каже сердар Радоња: »Ми се досад ништа не сјећасмо / најбољег нашега војводе . . .« ⁵⁾ Но, претходно молим да се има у виду чињеница, да је излагање оваквих података прилично сувопарно, свакако још сувопарније када се навођење ових докумената и датума слуша, но да се чита, али ова се тема на други начин стварно и не може обрадити.

Млетачки изванредни провидур у Котору, Зено, послао је 31 маја 1684 године извјештај Сенату о престанку пограничних црногорских племена уз Републику, те су му обећали њихови главари да ће »упасти у турске крајеве«. Зено је приложио тој својој депеши рачун о издатој помоћи у праху и олову црногорским главарима, међу којима се налази и Драшко из Озринића, који је примио 10 фунти праха и 10 фунти олова. ¹⁾ Идуће 1685 год., за вријеме познатог боја на Вртијељци и заузимања Цетиња од стране скадарског паше, поједина црногорска села била су неутрална, нека су била уз Млечиће, а нека дјелимично уз Турке. Између

⁴⁾ Глас СХХХИИ, стр. 49, нап. 2.

⁵⁾ Горски вијенац, стихови 1382-3.

¹⁾ Јован Н. Томић: О црногорском устанку у почетку морејског рата (1684 и 1685), Нови Сад 1903, стр. 10—11 — Његошев Драшко прича о дужевим обећањима, па каже и ово: „Ево среће за све Црногорце! / Дај-буди ћу повест доста праха, / да с' имају чим бити с Турцима“ (Горски вијенац, ст. 1657—1660).

осталих, са скадарским пашом били су, каже се у извјештају, и Озринићи, али се изрично додаје ово: »изузевши Драшка Попова и брата му и још нешто мало других«.²) 8 септембра 1693 године потписан је између млетачког претставника у Котору и црногорских главара уговор, по коме се Црногорцима одобрава да могу слободно куповати со у Котору, па се на томе уговору налази као потписник и Драшко Попов из Озринића.²а) У списку црногорских првака, приложеном депеши главног далматинског провидура Сенату од 15 октобра 1707 године, који извјештава да су позвани у Котор црногорски главари ради придобијања истих за Млетачку Републику, налази се и кнез Драшко из Озринића, који је том приликом добио на поклон од млетачког претставника у Котору 2 цекина и 3 лакта чохе (свите).³) 2 новембра 1711 године руски изасланик пуковник Михаило Милорадовић и црногорски главари обећавају Дубровачкој Републици да ће са њом живјети у миру и пријатељству и моле је за одобрење, да могу на њеној територији купити потребни им прах и олово. На овоме писму налази се и печат на коме пише: »спахија Драшко Поповић от Оз(рини)ћа«.³а) 12 јула 1712 год. Михаило Милорадовић и црногорски главари молили су и главног провидура Далмације за помоћ у праху и олову, јер су без тога били остали, па се међу печатима црногорских главара налази и печат спахије Драшка, војводе озринићкога.⁴) У једном списку млетачких псвјерљивих особа на црногорској територији од 4 септембра 1718 године налази се такође један кнез Драшко Попов, који је примао мјесечно 15 лира у готову и 42 фунте двопека.⁵) У овоме задњем списку није означено из кога је племена овај Драшко Попов, али је по свој прилици ово такође Његошев војвода

¹) Ibidem стр. 37.

²а) Јован Томић: Црна Гора за морејског рата (1684—1699), Београд 1907, стр. 252 и 362.

³) Јован Томић: Питање Царева Лаза, Београд 1933, стр. 20—21.

³а) Д-р Владимир Ћоровић: Одношаји Црне Горе са Дубровником од Карловачког до Пожаревачког мира — Глас Српске краљевске академије CLXXXVII, Београд 1941, стр. 32.

⁴) Глас ХСVI, стр. 180. — Титулом „спахија“ означаван је, по Томићу, „највиши положај међу црногорским главарима све до 1717 године, а тада (је) збрисана и замењена прво титулом сердара, а потом 1717 гувернадура“ (Питање Царева Лаза, 21).

⁵) Томић: Питање Царева Лаза, 21—22.

Драшко Поповић, кроз чија нам је уста Његош дао онако класичну слику Млетачке Републике и њене неправде и мучења, ма да Јован Томић мисли, да ово може бити неки други Драшко Поповић.⁶⁾

Његошевог Вукота Мрваљевића такође налазимо у сувременим архивским документима, па из тих докумената дознајемо чак и то, да је Вукота био војвода, ма да га Његош зове само Вукота Мрваљевић. 2 новембра 1711 године Милорадовић и црногорски главари раније поменути писмом изјављују Дубровнику, да желе са Републиком живјети у добрим односима, па настављају: »Сада ми имамо потребу за мало праха и за остало, а за наше динаре, и зато вас свиколици молимо, а знамо да можете пуштати по вашијем селима и варошима да се продава, како сте и досле чинили вазда док смо ми узели наше оружје према Турчину«. Други потписник иза руског пуковника Милорадовића јесте »војвода Вукота Мрваљевић«.⁷⁾ Када се 12 јула 1712 године Милорадовић са црногорским главарима обраћа и главном млетачком провидуру за помоћ у праху и олову, опет је на томе писму потписник војвода Вукота Мрваљевић.⁸⁾ Вукота Мрваљевић се налази и у списку црногорских главара од 16 јуна 1715 године, у коме су наведени главари који од Млетачке Републике примају плату. Ту је Мрваљевић наведен као главни претставник општине Велестовај и млетачки му извјештај овом приликом даје титулу кнез.⁹⁾

Вука Мићуновића нема у до данас објављеним сувременим архивским документима прије 1715 године. Јован Томић тумачи, да је то тога ради, што су и Вук и син му Милош били тада »у најамничкој војничкој служби млетачкој«. Но већ у списковима црногорских главара из 1715 г. налази се и Вук Мићуновић. Млетачка Република њему

---

⁶⁾ Да је Кнез Драшко Попов на документу од 4 септембра 1718 године био из Озринића, па, према томе, и Његошев војвода Драшко, мислим да се може утврдити ако се упореде црногорски главари које наводи сам Томић у дјелу Црна Гора за морејског рата (стр. 252 и 362) и у дјелу Питање Царева Лаза (стр. 20, нап. 4) са подацима наведеним у дјелу II Montenegro da relazioni dei provveditori veneti (1687—1735), Roma 1896 (р. 107, докуменат од 16. III. 1693 г.) и у дјелу Вл. Ђоровића Одношаји Црне Горе (стр. 9).

⁷⁾ Ђоровић: Одношаји Црне Горе..., 32.

⁸⁾ Глас ХСVI, 180 и Питање Царева Лаза, 22.

⁹⁾ Томић: Питање Царева Лаза, 22.

је плаћала мјесечно по 5 дуката и 40 фунти двопека («бешкота»). У јесен 1717 године владика Данило са Црногорцима помагао је око опсаде Бара главном далматинском провидуру Моченигу. Међу овим Црногорцима био је и Вук Мићуновић и одликовали су се својом храброшћу и он и млађи му син Јово. То се види из списка од 31 октобра 1717 године, у коме је забиљежено да је Вук Мићуновић отео једну турску заставу и због тога награђен златном медаљом, а медаљу је добио и син му Јово. Има још један списак из 1718 године у коме се помиње Вуков старији син Милош, а тај списак нам је нарочито важан, јер у њему за Милоша каже, да је син сердара Мићуновића, те одатле видимо и то, да је Вук Мићуновић био сердар.¹⁰⁾

Јован Томић, који је детаљно проучио вријеме владике Данила по документима Млетачког архива, није нашао никаква помена ни о Вуку Раслапчевићу нити о Ђурашковићима Јанку и Богдану, и као да долази до закључка, да тих лица није ни било крајем XVII и почетком XVIII в.^{10а)} Но само шест година послје Томићеве расправе о боју на Цареву Лазу пронађен је у Архиву у Задру и објављен један за нас драгоцен документ. То је тужба паштровских судија од 11 децембра 1701 године на сусједна црногорска племена, у којој се наводе разне жалбе на Црногорце. У тужби се наводе и имена главара који су на челу ових црногорских пограничних племена, а међу њима су и Вук Раслапчевић и Јанко Ђурашковић, дакле оба лица из Његошева ГОРСКОГ ВИЈЕНЦА. По томе документу излази још и то, да је Вук Раслапчевић био из Црмнице, из Дупила,¹¹⁾ а до сада су о њему писали црногорски историчари да је из Дражевине (Љешанска Нахија)¹²⁾, па из Цеклина¹³⁾, а напосљетку и из Бјелица.¹⁴⁾

О кнезу Раду, брату владике Данила, сачувао је Сима Милутиновић у својој Историји Црне Горе факсимил оригиналног писма владике Данила од 27 фебру-

¹⁰⁾ *Ib.*, 22—23.

^{10а)} *Ib.*, 24.

¹¹⁾ Д-р Владимир Ћоровић: Личности народне песме — Прилози проучавању народне поезије, Година VI, Свеска 2 (новембар 1939), стр. 153—154.

¹²⁾ Цетињски часопис Просвјета, Год. II, Св. VII (1 мај 1894), стр. 371—3 и 527—30.

¹³⁾ Глас Црногорца број 26 из 1894 г. (до овога броја Гласа Црногорца нијесам могао доћи).

¹⁴⁾ Цетињски часопис Луча, Година I, Св. II (Фебруар 1895), стр. 105.

ара 1713 године, које владика адресира: »Р а д у С т е п ч е в у у Њ е г у ш е«, а познато је да је владика Данило био син Степчев (Сћепчев, Шћепчев).¹⁵⁾ То је оно карактеристично писмо, у коме владика Данило млетачком претставнику у Котору скоро изазивачки каже: » . . . а ја сам Москов, Москов, Москов . . . , а чи ја тога и сва земља . . .«¹⁶⁾

Његошев с е р д а р В у к о т а јесте Озринић са Чева, што се јасно види из текста ГОРСКОГА ВИЈЕНЦА.¹⁷⁾ У једном извјештају изванредног которског провидура од 22 марта 1693 године, којим предлаже Сенату што би требало урадити у Црној Гори, помиње се као један од првака општине Озринића Вукота Вукашинов.¹⁸⁾ 8 септембра исте године потписан је у Котору уговор између племена црногорских и млетачкога претставника, о коме је било раније ријечи, а по коме се одобрава Његушима, Бјелицама, Озринићима, Ђеклићима и Брајићима, да могу у Котору куповати со по нарочитом попусту, па је међу присутнима био и Вучета (Вукота) Вукашинов као претставник Озринића.¹⁹⁾ 2 новембра 1700 године примила је канцеларија Дубровачке Републике једно писмо, у коме се обавјештава да су се Грбљани договорили са Вукотом Вукашиновим*) из Озринића и са још два његушка главара, да упану на дубровачку територију и ухвате »кога му драго властелина« дубровачкога и одведу га у Црну Гору. То су спремали тога ради, што су Грбљани били »веома кивни на Дубровчане«, а поред тога на то су их наговарали и млетачки људи из Котора, јер су Млечићи такође били кивни на Дубровчане ради њиховога пријатељства са Турцима.^{19а)} 23 јуна 1713 године шаље изванредни провидур Сенату из Светога Стефана један извјештај о приликама у сусједним крајевима, па каже и то, да су нека црногорска племена ради

¹⁵⁾ С. Милутиновић: Историја Црне Горе . . . , Београд 1835, стр. 66; Споменик Српске краљевске академије XXV, Београд 1895, стр. 2.

¹⁶⁾ С. Милутиновић: Историја Црне Горе, између стр. 44 и 45, и Споменик XVII (Београд 1892), стр. 125 (има неколико мањих грешака).

¹⁷⁾ Горски вијенац, иза стиха 320 и ст. 1341—1360.

¹⁸⁾ Томић: Црна Гора за морејског рата, 360.

¹⁹⁾ Ib. 252 и 362.

*) И у архивским документима, као и у нашим народним пјесмама, често се од очевога имена изводи презиме. Тако, на примјер, и Његош скоро редовно пише у пјесмама објављеним у Српском огледалу („На сокола Станковића Кења . . .“ — Кења Станкова Јанковића и т. д.).

^{19а)} Ђоровић: Одношаји Црне Горе . . . , 9—10.

смирења пограничних нереда изабрала за старешину Вука Вукашинова из Озринића.²⁰⁾

Томаш Мартиновић је један од »пет братах, пет Мартиновића«, који су почели борбу приликом истраге потурица. Најстарији од њих је војвода Батрић, а имена свима Његош наводи у пјесми Српско Бадње вече,^{20а)} када владика Данило позива војводу Батрића на договор са браћом, па »Батрић зове Марка и Милоша, / И Томаша и брата Ивана.«^{20б)} У бечкој Дворској библиотеци налази се један АПОСТОЛ са минијатурама, писан 1682 године за цетињског митрополита Рувима, на коме је овај запис: »Сију књигу приложи кнез Томаш от Черне Горе храму Рождства пресветије Богородице на Цетиње. Даде за њу 10 цекина.«^{20в)} Маја 1688 године пише скадарски паша на Цетиње једно писмо које почиње овим ријечима: »От мене честитста Сулејман паше пишем на Цетиње Владици и Томашу и осталијема око вас...«^{20г)} Цетиње тада није било насељено и главар на Цетињу уз владика доиста је могао бити само из најближег бајичког насеља, те је овај Томаш сигурно и Његошев Томаш Мартиновић. Но ако би за првога кнеза Томаша или овога Томаша могло бити сумње, вјерујем да не може бити сумње за њега у једном трећем документу. То је завјештање Јанка Јовићева из Махина цетињском манастиру. Докуменат је без датума, али на њему стоји да је писан за вријеме митрополита Висариона, а овај цетињски митрополит био је на тој столици од 1682 до средине 1692 године.^{20д)} На овоме завјештању налазе се имена свједока, а међу њима су »и кнез Батрић от Цетиња и брат му Томаш«,^{20е)} дакле, оба лица Његошевога Горског вијенца.*) Имао сам у рукама још један објављени докуменат из априла мјесеца 1689

²⁰⁾ Il Montenegro da relazioni dei provveditori veneti (1687—1735). Roma 1896, pag. 125.

^{20а)} Огледало српско, Београд 1845, пјесма III.

^{20б)} Ibidem.

^{20в)} Споменик III, стр. 200.

^{20г)} Il Montenegro..., p. 32, а факсимил на стр. 29.

^{20д)} Иларион Руварац: Montenegroina. Прилози историји Црне Горе. Земун 1899 (друго издање), стр. 70.

^{20е)} Starine Jugoslovenske академије књ. XIX, Загреб 1887, стр. 257.

*) Батрић је сигурно послје истраге потурица могао добити титулу војвода.

године. То је опет писмо скадарскога Сулејман паше, упућено на Цетиње »митрополиту и Томашу«, а у њему је такође ријеч и о Батрићу.^{20е)}

Томаш Мартиновић, у име Мартиновића, баш и прича окупљеним главарима зашто су закаснили на скуп. Он то причање почиње познатим стиховима: »Ни је свађе међу госте било, / но ни Турци жену уграбише . . . «^{20ж)} Ја вас нећу замарати навођењем даљих Његошевих стихова, јер су Вам свима познати, али ћу навести један архивски податак, у коме се, по моме увјерењу, сачувао директан траг те турске отмице, коју је Његош, сасвим разумљиво, могао намјерно мало преправити. Тај се докуменат чува у Дубровачком архиву, а из њега се утврђује овај факат: »Требински муслимани беху 18 августа (1712 године) уграбили жену Бошка Мартиновића. Да је поврати он је са 7—8 рођака био пошао за њима. На граници неки од тих људи застадоше, не смејући да је прећу, али се двојица одлучише да иду даље . . . «^{20з)}

Када сердар Вукота правда Озриниће што нијесу раније дошли на скуп, он почиње своје излагање овим ријечима: »Хитали смо, да пријед дођемо, / ма никако не могасмо брже; / но Пециреп и стари Балета / сакупили двадест, тридест других, па у Дугу с четом западнули. / Дочекали карван од Никшићах, / покољи се на друм са Турцима . . . «^{20и)} Из наших народних пјесама позната су браћа Пецирепи.^{20ј)} У једној народној пјесми из Црне Горе налазе се и ова два стиха: »Да посјечем Рада и Богдана / Оба брата Пециреп Лазара . . . «^{20к)} О харамбаши Раду Пецирепу, »који је оперисао на подручју око Рудина«, сачувано је доста података у Дубровачком архиву,^{20л)} а о Лазару Пецирепу имамо у Цетињском архиву интересантан докуменат из 1757 године, који дјелимично наводим: »Слава Б(о)гу. На (1)757. Да се зна како

^{20е)} II Монтенегро . . . , р. 41.

^{20ж)} Горски вијенац, ст. 447—498.

^{20з)} Ђоровић: Одношаји Црне Горе . . . , 77.

^{20и)} Горски вијенац, ст. 327 и даље.

^{20ј)} Вук Караџић: Српске народне пјесме књ. IV (Београд 1932), пјесма 7, стр. 32—42.

^{20к)} Ђорђевић М. Драговић-Ђуричковић: Црногорске јуначке пјесме књига I, Цетиње 1910, стр. 13.

^{20л)} Ђоровић: Одношаји Црне Горе . . . , 108.

се стаде Томо Милин и Лазар Пециреп и Вукосав Шепанов у Доброту . . . И нађе се Лазар дужан Мат(у) Трипкову цекина 4 и гроша 2, а Тому Милину цек(и)на 4 о(д) добити што га је допала. И неоћаше вјероват Матиа Трипковић Лазара, но се Томо за њега (пописа) . . . « Из даљега се текста види, да је Лазар био неписмен, јер је на документу метнуо својом руком крст, а биљешку о дугу писао је Нико Свјетлоћа,^{20љ)} свакако из Доброског Села код Цетиња.

Ни кадија хаџи-Али Медовић и Скендер-ага Медовић свакако нијесу измишљена лица. То ме увјерава текст такозване »Књиге за Медовину« из Цетињског крисовуља од 12 новембра 1748 године, чији почетак гласи:

»Да се зна како би кућа Медојевића насељена на баштину црквну, коју баштину приложи господин Иван Црнојевић и бм дата Медојевићу зашто је био ковач манастирски, и послјед остаде њих ђеци и послједњијема до времена доба владике Данила 1704 године, а у то се скупи Черна Гора на збор на Цетиње и видјеше Црногорци како је Медовић притиснуо баштину црквну и населио се близу манастира: кућу му разурише, а њих отоле изагнаше . . . «*)

Његош није напамет унио у своје главно дјело ни лица ван територије Црне Горе, већ је свакако о њима тражио податке у разним научним дјелима свога времена. Тако, на примјер, сердар Радоња пита војводу Драшка, како се зове млетачки дужд, а Драшко му одговара: »В алијеро, и већ не знам како«. ^{20м)} Његош у поднаслову свога Горског вијенца пише: »Историческо собитије при свршетку XVII вијека«, и доиста Силвестро Валијер и био је дужд од 1694 год. до смрти 5 јула 1700 године. ^{20н)} Мало даље војвода Драшко прича Вуку Мићуновићу и главарима, да у Млецима немају другога страха »до од жбирах и до од шпијунах«, па наставља: »Грбичић се мени кунџаше / да су једном жбири и шпију-

^{20љ)} Цетињски архив, Број 4 1757; упор. Записи књ. XIX, стр. 163—4.

^{*)} Летопис Матице српске књига 167, Нови Сад 1891, стр. 7—8. — И данас се зове Медовина брдо до Манастира на Цетињу, а ту је било и старо турско гробље.

^{20м)} Горски вијенац, ст. 1630.

^{20н)} Storia dei dogi di Venezia scritta dai chiarissimi E. Cav. Cicogna, G. Veludo, F. Caffi. G. Casoni e G. Cav. Moschini, Terza edizione, Venezia MDCCCLXVII, Vol. II, Doge centesimonono.

ни / облагали једнога принципа / пред сенатом и свијем народом / и да су му главу откинули / баш на стубе његова палача.«^{20b)} Те стихове је могао написати само одличан познавалац млетачке историје, јер се они односе на млетачког дужда из средине XIV вијека Марина Фалијери. У једној опширној историји излажу се биографије свих млетачких дуждева, па из ње видимо и то, да су 17 априла 1355 године Марину Фалијери очупани у Дуждевом двору знаци дуждевскога достојанства и отсјечена му је глава, која се »котрљала крварећи степенице«.^{20o)} Војвода Драшко прича и о томе, да га је кроз Млетке стално пратио син Зана Грбичића,²¹⁾ а Јован Антонио Болица, или, како га зову српски извори, Зано Грбичић, био је од 1688 до 1692 године на служби на Цетињу са једним малим одредом млетачких војника, да би помогао Црногорцима у борби против скадарског паше. О Грбичићу има толико података у нашој научној литератури,²²⁾ да није потребно наводити детаље о његовом бављењу на Цетињу и природној вези између његовога сина и војводе Драшка Поповића.

Но дозволићете ми, да се мало дуже задржимо око Његошева »Совра провидура«, о коме каже Вук Мићуновћ: »Видите ли овде у Котору / баш овога Совру провидура / и осталу господу млетачку? / Воли су ти кокош али јаје, / него овна али груду сира.«²³⁾

Када је књижевник Стјепан Митров Љубиша уз издање Горскога вијенца из 1868 године дао свој коментар, он је за Његошевог совру провидура дао ово објашњење: »Soranzo providnik bokokotorski.«²⁴⁾ Он је, дакле, мислио, да

^{20b)} Горски вијенац, ст. 1521—26.

^{20o)} Storia dei dogi di Venezia...., Vol. I, Doge cinquantesimoquinto.

²¹⁾ Горски вијенац, ст. 1439 и даље.

²²⁾ Il Montenegro...., 40—94; Томић: Црна Гора за морејског рата, 114—229; Руварац: Montenegroina...., 74—81; Записи књ. XXIII, стр. 15—17, итд.

²³⁾ Горски вијенац, издање из 1847 године стр. 65, а каснија издања стихови 1675—1679.

²⁴⁾ Горски вијенац, прво издање латиницом Матице далматинске у Задру 1868 године, стр. 85. Љубиша је погрешно избројио стихове, те у његовом коментару стих »Баш онога (sic!) Совру провидура« има број 1675, а цео Горски вијенац има му 2821 стих, мјесто 2819 стихова.

је Његош погрешно навео провидурово име *С о в р а мјесто С о р а н ц о!* Но Љубиши се не треба чудити за такав коментар овога стиха, кад је он Његошев стих из *П о с в е т е* »ал' хероје ка Пожарске, дивотнике и племиће«, овако протумачио: »Пожаревачка нахија у Србији«, међући, наравно, у духу тога свога тумачења, презиме Пожарскога малим словом!

Д-р Милан Решетар је издао *Горски вијенац* са својим коментаром 1890 године у Загребу и он је том приликом дао ово тумачење уз поменути Његошев стих: »*С о в р у п р о в и д у р а*: за дужда *S. Valier-a*^{24a)} није било у Котору провидура који би се тако звао. Па и ако се узме да је оно *С о в р а* штампарска или писарска погрешка мјесто *Л о в р а*, у то доба није било у Котору провидура под тијем именом; а ако узмемо, како Љубиша мисли, да је *С о в р а* скраћено од *Soranzo*, владика се је опет преварио, јер су најближи которски провидури из те куће (Захарија Марков) год. 1612 и (Никола Маријев) год. 1764«. ²⁵⁾ Двије године касније изашао је у Београду *Горски вијенац* такође са коментаром Милана Решетара. Сада д-р Решетар уз стих 1676 даје друкчије објашњење и каже: »између млетачких чиновника био је у Котору каткада и соврапровидур (тал. *sovraprovveditore*); владика је по свој прилици то име видио у којој старој листини па гријешком узео да је оно *с о в р а* провидурово лично име, те тако створио *Совру провидура*«. У седмом издању са својим коментаром, објављеном 1920 године, д-р Решетар је оставио исти текст тумачења као и у издању из 1892 године, само је ријеч »листини« замијенио ријечју »повељи«. Но у осмом издању из 1923 године Решетар више не приписује Његошу да је он ед титуле *с о в р а* начинио лично име, већ каже: » . . . у тој талијанској титули Вук Мићуновић је узео да је оно *с о в р а* провидурово лично име, те тако створио *Совру провидура!*« Д-р Решетар је тако тумачење оставио и у десетом издању *Горског вијенца*, објављеном у Београду 1940, а то је и завршно Решетарово тумачење, јер је он током овога рата умро у Флоренцији, гдје је, као пензионисани професор, и живио.

Од 1940 године до данас изашло је неколико издања *Горскога вијенца*, која имају на корицама имена но-

---

^{24a)} Уз стих 1630 („Валијеро, и већ не знам како“) Решетар је навео, да је од 1694 до 1700 г. био млетачки дужд Силвестро Валиер.

²⁵⁾ *Горски вијенац*, Загреб 1890, стр. 170, коментар уз стих 1676.

²⁶⁾ *Горски вијенац*, Београд 1892, стр. 89.

вих коментатора, али су то, у главном, само Решетарова тумачења. Један од њих, Божидар Ковачевић, дајући свој коментар поменутоме Његошевом стиху, каже: » . . . Наш народ је од тога начинио личност, Совру провидура.«²⁷⁾ Други, Трифун Ђукић, тврди, да је од италијанског звања *совра проведиторе* Вук Мићуновић »сковао име.«²⁸⁾ У јубиларном овогодишњем цетињском издању остало је Решетарово тумачење, у сарајевском издању коментатор Назечић се држи старог Решетаровог тумачења, које је овај још 1892 године напустио, и каже: »У то доба у Котору није био ни један провидур, како су се звали млетачки чиновници који су управљали Котором, под тим именом . . .« Приређивач македонскога превода Конески такође мисли као и Решетар, наиме да је Вук Мићуновић од чиновничке титуле створио Совру провидура, док приређивач словеначког текста каже, да је од титуле »људство (народ) направило име Совра провидур«.

Намјерно сам навео сва ова нагађања, у правој мисли те ријечи, да се из њих види, како је неопходно потребно познавање бар објављених историских извора, па да се и најмања ствар може озбиљно и научно поставити. Да су коментатори Горскога вијенца то знали, они не би ни Вука Мићуновића, а камоли Његоша, биједили, да није знао је ли *совра провидур* титула или лично име. Још 1878 године, дакле прије свих коментара Горскога вијенца сем Љубишинога, објавио је Симе Љубић већи број старих наших листина, међу којима их је неколико и црногорских. Те листине су писане српским језиком крајем XVII вијека, дакле баш у вријеме за које је, по Његошу, везан Горски вијенац, а Љубић је имао у рукама оригинале свих листина. У једној Црмничани извјештавају Петра Дуода, да је скадарски паша упао у Црмницу, те »хара и пали и сијече винограде«, па села која још није савладао моле Дуода за хитну помоћ. Ево како почиње ово писмо Црмничана: »Од нас неволнијех сиромаша и свијех Царничанах пресвијетлому господину сопра провидуру Пијеру Доду в(еле) д(раго) п(оздравленије) . . .« Друго писмо шаљу Сотонићи и кажу у почетку писма: »Пресвијетлому и узвишеному господину софру провидуру от Котора и Рбан(иј)е в(еле) д(раго) п(оздравленије) от мене во(ј)воде (Ј)ова и сви прегнатије и разуреније

²⁷⁾ Горски вијенац, Београд 1940 (издање „Луче“), стр. 116.

²⁸⁾ Горски вијенац са коментаром Трифуна Ђукића, Београд 1944, стр. 168.

Сотонић . . . « Треће писмо је од Буковичана и у њему пишу: »Пресвијетлomu и уз(в)ишеному господину софра провидуру от Котора и Рабаније в(еле) д(раго) п(оздравленије) от мене Николе Бокана и свије сиромахах Буковичан . . . « Старешине Глухога Дола такође шаљу једно писмо »господину шохвра провидуру от Котора и Рбаније«, а »кнезови и старешине и вас поштовани збор црногорски« 4 маја 1694 г. шаљу извјештај о смрти цетињског владике Висариона »Пресвијетлomu и преузвишеному господину шофра провидуру о(д) Котора и Арбаније и Новога Алвизу Марцели«. ²⁹⁾ Јануара мјесеца 1693 год. кучки главари шаљу једно опширно писмо у коме излажу млетачком претставнику у Котору услове, под којима су вољни да се подложе Републици и да се боре противу Турака. То своје писмо почињу овим ријечима: »Пресвијетли и преузвишени господин софрапровидуру . . . «^{29а)} Ово су јасни докази, да је крајем XVIII в. сваки црногорски главар и једва писмени свештеник знао, па свакако и Вук Мићуновић, да которском провидуру није лично име »Совра«! То је, наравно, могао знати и Његош средином XIX вијека. И да није ништа читао, Његош је од свакога старијега Црногорца или Бокеља могао знати оно, што су ови Вуку Карацићу причали приликом његовога пута кроз Црну Гору и Боку 1834—1835 године, наиме да је за вријеме млетачке управе у Боки Которској »био највећи поглавица сопра провидур (proveditore straordinario), који је сједио у Котору, а у Новоме и у Будви били су провидури . . . «³⁰⁾ Што је у првоме издању Горскога вијенца прва ријеч титуле совра провидура штампана великим словом, ја мислим да то нема никакво значење и да никако то није могло дати повод за раније наведена нагађања.

Свакако би требало специјално проучити питање о једноме лицу које је Његош унио у Горски вијенац, а

²⁹⁾ Starine Jugoslovenske akademije knjiga X, Zagreb 1878, str. 22—25. Писма нијесу датирана, али се види да су сва писана у исто вријеме, а Петар Дуодо био је изванредни которски провидур или »совра провидур“ од 1689 до 1691 године (Il Montenegro . . . , 42—75; Rad Jugoslovenske akademije knj. 54, str. 78; Томић: Црна Гора за морејског рата, 128—183 и 321—330).

^{29а)} С поменик књ. XI, стр. 96.

³⁰⁾ Вук Карацић: Ковчежић за историју, језик и обичаје Срба сва три закона, Беч 1849, стр. 37, и Црна Гора и Бока Которска, Београд 1922, стр. 10. — Његош је 1847 г. написао и своје дјело „Лажни Цар Шћепан Мали“, па у предговору тога дјела говори о архивским извјештајима Пасквала Цигоње, „изванредног провидура которскога“.

за које му се пребацује да га је »поцрногорчио«. Мислим на Вук а М а н д у ш и ћ а. О Вуку Мандушићу је до сада мало писано и сви се научници не слажу у томе, да је био само један историски Вук Мандушић, о коме је Јован Томић 1933 године дао ове податке: »Вук Мандушић је Далматинац, из Петрова Поља. Отуда је прешао к Млечићима фебруара 1648 год. с пресељеницима у Шибеник. Тамо је био капетан над ускоцима организованим у одред и с њима је упадао у турске крајеве, предводио нове бегунце и доводио робље. Брзо је стекао глас врло храброг предводника и био чувен и међу својима и код Млечића. Погинуо је млад 30 јуна 1648 год. на пољу Зечеву . . .«³¹⁾ Идуће, 1934, године објавио је Бошко Десница неколика архивска документа о Мандушићу, из којих излази да је Мандушић погинуо 31 јула, а не 30 јуна, како наводи Томић. Десница свој чланак почиње овим ријечима: »Владика Раде учинио је нама, далматинским Морлацима, једну неправду: стео нам је Вука Мандушића и поцрногорчио га. Он је, несумњиво, наишао на то име у народној пјесми и, очаран његовом пуноћом и звонком љепотом, узео га отуда и њим крстио оно микеланђелски силно оличење мушкости у свем В и ј е н ц у. Владичино крштење избрисало је завичајну припадност далматинског Влаха и везало га за тло, средину и догађаје који су врло часни, али који нијесу његови. Осјећање регионалног поноса намеће нам дужност, да ту личност ревиндицирамо за крај којему она припада«. Ту су објављени детаљни архивски подаци о погибији Мандушића, ма да се у дословно наведеним документима само један пут каже »са харамбашом Вученом Мандушићем«, док се иначе сваки пут наводи само његово презиме.³²⁾

О Вуку Мандушићу, у колико је мени познато, до сада су у нашој науци биле само двије кратке напомене о томе, да је он био из Црне Горе. Прва је од одличног познаваоца историје Црне Горе Руса Павла Ровинског, који је с прекидима био у Црној Гори 25 година. Он у своме дјелу ЧЕРНОГОРИЈА о Мандушићу има само овај податак: »Тако говоре, да је Вук Мандушић из Велестова неколико година хајдуковао у Котарима (у Далмацији); а други, напротив, тврде, да је то био његов једноимењак«. ^{32а)} Наз научник д-р Јован

³¹⁾ Томић: Питање Царева Лаза, 25.

³²⁾ Магазин Сјеверне Далмације, Сплит 1934, стр. 25 и даље.

^{32а)} П. Ровинский: Черногория въ ея прошломъ и настоящемъ, томъ II, часть 2, Санктпетербургъ 1901, стр. 83.

Ердељановић у своме опширном дјелу СТАРА ЦРНА ГОРА нема никаквих података о Мандушићу, ма да у Регистру поред имена Вуковог пише: »савременик владике Данила«, а у тексту само набраја и име Вука Мандушића, када каже: »Све личности, које народно предање и народна песма истичу као знатне учеснике у том боју (на Цареву Лазу) . . . заиста су били савременици владике Данила. О томе смо се поуздано уверили својим личним испитивањима по старој Црној Гори«. ³²⁶⁾ Владимир Мажуранић у своме дјелу *Prinosi za hrvatski pravno-povjestni rječnik* код ријечи М а н д у ш и ћ каже: »Вук М (андушић) није био Црногорац, већ из Котара задарских«, а када је издао *Dodatke uz Prinose* пише сљедеће: »М а н д у ш и ћ; спомиње се јунак тога презимена и у Качића 329 (Шибеничанин, XVII вијека), а тако и у Горском вијенцу ини јунак Црногорац Вук М (андушић)«.

Ја нијесам био задовољан овим кратким констатацијама, па сам томе питању посветио мало више пажње и одузећу Вам још мало времена, али мислим да је добро казао д-р Фердо Шишић: »Дашто, опрезне и савјесне хипотезе такођер су корисна научна помагала«. ^{32в)}

Његош доиста има у Горском вијенцу једно од главних лица под именом Вук Мандушић. Ево неколико доказа, који иду у најгорем случају у прилог Његошев бар толико, да није његово дјело »поцрногорчавање« Вука Мандушића.

Симо Милутиновић је још 1833 године објавио прву свеску своје ПЈЕВАНИЈЕ, дакле четрнаест година прије Горскога вијенца, па се у тада објављеној пјесми »Освета Кчева«, забиљеженој од једнога Црногорца (Велестовца) налазе и стихови: »А Муркића Зука од Клобука / За сокола Мандушића Вука«. Скоро таква два стиха понављају се и у пјесми »Ченгијћ Синан-Бег«. ³³⁾ Те исте, 1833, издао је Вук Карацић четврту книгу народних пјесама. Ова књига садржи двије пјесме, које су за нас овом приликом нарочито важне. Прва пјесма јесте »Два Куртића и Боичић Алил«, а друга

³²⁶⁾ Д-р Јован Ердељановић: *Стара Црна Гора*, Београд 1926, стр. 787 и 753.

^{32в)} Dr. Ferdo Šišić: *Priručnik izvora hrvatske historije*, Dio I, čest 1, Zagreb 1914, str. 34.

³³⁾ Пјеванија црногорска и херцеговачка..., част прва, Будим 1833, стр. 73 и 77.

»Шеовић Осман«.^{33a)} У првој пјесми се пјева о Вуку Мандушићу као котарском сердару и савременику Цвијана Шарића, Вида Жеравице и Илије Смиљанића, дакле о лицима из прве половине XVII вијека, у другој су, пак, главни јунаци Црногорци: Живко Дамјановић, Вуле Гардашевић и Вук Мандушић, а радња се дешава у околини Никшића (помињу се: бода Кусида, мост кусидски, Коштац-Гоштац планина; Омутитић, Трубјела, никшићке овце). На ову књигу Вукових пјесама био је први претплатник из Црне Горе Његош и не могу никако вјеровати, да до 1845 год., када је издао С Р П С К О О Г Л Е Д А Л О, и до 1847, када је издао ГОРСКИ ВИЈЕНАЦ, није прочитао ову збирку народних пјесама. Ако је прочитао ову збирку народних пјесама и видио, да је један Вук Мандушић котарски сердар, онда свакако тога Вука Мандушића не би унио у О г л е д а л о с р п с к о као савременика владике Данила и учесника у боју на Цареву Лазу, а још мање би у напоменама уз С р п с к о о г л е д л о написао: »Славни витез Вук Мандушић погинуо је против војске Ђуприлића«, то јест 1714 године. Увјерен сам да такву грешку не би учињено ни неки пјесник најпросјечније интелигенције, а камоли Његош.

Но и из података које наводи Вук о овим пјесмама мислим да се може закључити, да се оне неће односити на једно исто лице. Вук, наиме, изрично каже, да је прву пјесму записао 1830 године у Крагујевцу од слијепца Гаје Балића, који је био родом из Хрватске (из Личке регименте),³⁴⁾ док је другу пјесму забиљежио од свога оца 1815 године у Карловцима, а њу је Вуков отац Стефан »упамтио од свога оца Јоксима и брата Томе, који су не само млоштво песама знали и радо ји певали и казивали, него и песме спевавали.«³⁵⁾ Познато је, да је Вуков дјед Јоксим живио у Дробњаку и одатле се преселио у Србију средином XVIII вијека,³⁶⁾ те је према томе био савременик владике Данила, па мислим да доиста хрватски сељак-слијепец Гајо Балић и црногорски сељак Јоксим Караџић нијесу пјевали о једноме истој Вуку Мандушићу.

^{33a)} Вук Караџић: Народне српске пјесме, књига IV, Беч 1833, стр. 233—41 и 294—301.

³⁴⁾ Ibidem, стр. XX—XXI.

³⁵⁾ Ibid., стр. XXVIII.

³⁶⁾ Љуб. Стојановић: Живот и рад Вука Стеф. Караџића, Београд 1924, стр. 1.

Послије толико савремених архивских података о лицима Његошева Горског вијенца ја сам стекао увјерење, да је у Црној Гори крајем XVII и почетком XVIII вијека могао бити један имењак и презимењак котарскога Вука Мандушића. На ово мишљење наводи ме, поред архивских података о другим лицима из Горског вијенца и већ наведеним чињеницама, нарочито Захарије Стефановић Орфелин. Орфелин је, као што је познато, рођен 1726 године, а 1772 године објавио је у Млечима два опширна тома о животу рускога цара Петра Великог. Орфелин је у томе дјелу писао доста опширно о доласку руског изасланика Милорадовића у Црну Гору 1711 године, а први је у своме дјелу објавио и дословне текстове познатих грамата Петра Великог Црногорцима од 3 марта 1711 и од 9 јула 1715 године, којима су се оригинали чували у цетињском Манастиру, одакле их је тек 1835 године објавио Сима Милутиновић у својој Историји Црне Горе.³⁷⁾ Поред врло интересантних детаља о томе, како је дошло до доласка Михаила Милорадовића у Црну Гору и о његовом дочеку на Цетињу,³⁸⁾ Орфелин пише и о борбама Црногораца противу Турака 1712 године, па каже дословно и ово: »Как скоро принесена била в Чернују гору вједомост о приближении Турков, то неколикије корпуси самих виборних Черногорцов, под предводителством Војевод Маднушича и Рогана, виступив немедлено, атаковали Турецкују Авангардију у мјеста називајемаго Острог, которују они и на голову разбили. Между тјем виступили и протчија Черногорскија корпуси, которије принјали Сераскјера с таким учтивим мужеством, что он једва мог бјегством спаситсја, а прочије, кои не били порублени, разбјежалисја с великим поспјешенијем«.^{38а)}

Орфелин се од средине 1764 године бавио у Млечима и био је уредник и коректор српских књига у Словенској

³⁷⁾ Житие и славныя дѣла Государя Императора Петра Великаго... Часть II, въ Венеци 1772, стр. 23—25 и 86—88; С. Милутиновић: Историја Црне Горе..., Београд 1835, стр. 46—49 и 65—67.

³⁸⁾ Житие и славныя дѣла Государя Императора Петра Великаго..., II, 78 и даље.

^{38а)} Ib. 85. — Данашњим књижевним језиком Орфелинов текст гласи:

Чим је дошла у Црну Гору вијест о приближавању Турака, то су неки одреди најхрабријих Црногораца, под предвођењем војвода Мандушића и Рогана, иступивши брзо, напали турску авангарду у мјесту званом Острог, коју су до ногу потукли. У међувремену су пристигли и остали црногорски одреди, који су дочекали сераскјера с таквом храброшћу, да се једва могао бјегством спасти, а остали, који нијесу били посјечени, разбјежали су се великом брзином.

штампарији Димитрија Теодосија,³⁹⁾ те је сигурно морао познавати К о р а б љ и ц у Андрије Качића Миошића, која је била штампана у Млечима 1760 године. Качић за Мандушића пише у своје дјелу К о р а б љ и ц а и ово: »Вук Мандушић, силни јунак, не само од Далматина пиван и узвишен, дали још и од Латина у њиовим књигам пофаљен«,⁴⁰⁾ те свакако Орфелин не би 1772 године могао писати о Качићевом Вуку Мандушићу као прослављеном црногорском војводи. Мислим да се овоме Орфелиновом податку мора поклонити пажња, нарочито када знамо да је он тада дошао и до вјерних текстова поменутих грамата Петра Великог Црногорцима. Сам Орфелин изрично каже, да су му за изнесене податке »о черногорских и других Сербих, которије в сеј Историји мјесто имјели, вспомошествовали разнија, с тјех времен в сербских земљах находјашчијасја писма и записки и извјестија имовјерних особ«. ^{40а)} Иларион Руварац, пак, напомиње, да је Орфелин, »живећи у Млечима, камо су често долазили и пролазили Црногорци, нутујући у Русију, вести и помене о Црној Гори и њеним митрополитима добијао од Црногорских гувернадура или гувернадуровића, противника и такмаца Црногорских митрополита«. ^{40б)}

Дакле, два савременика владике Данила, Јоксим Караџић и Орфелин, први у пјесми а други у историји Петра Великог, наводе Вука Мандушића као црногорског јунака, те ове податке не би смјела пренебрећи историска критика. Они у најгорем случају дају бар за право Његошу, наиме да је урадио оно што би и сваки од нас урадио: нашао је у Орфелиновом историском дјелу (које се и до данас сачувало у остацима библиотеке његовога стрица и претходника митрополита Петра I) Вука Мандушића као савременика владике Данила, па га је као таквога унио и у свој Горски вијешац и у Српско огледало.

³⁹⁾ Ст. Станојевић: Народна енциклопедија српско-хрватско-словеначка, књ. III, стр. 226 (s. v. Орфелин Захарије) и Глас Српске краљевске академије CXXXIII, 60.

⁴⁰⁾ Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika Jugoslovenske akademije, Dio VI s. v. Mandušić (одатле сам морао узети текст, јер до Качићеве Корабљице нијесам могао доћи).

^{40а)} Житие и славныя дѣла Государя Императора Петра Великаго... II, 362 („о црногорским и другим Србима, који су у овој Историји помињани, помогла су ми разна из тих времена у српским земљама налазења се писма и биљешке и извјештаји вјеродостојних лица“).

^{40б)} Руварац: Montenegrina..., 16.

Поред ових података мене и име и презиме Мандушићево увјерава, да је могао бити и један црногорски Вук Мандушић. Име Вук било је врло често не само у вријеме владике Данила, већ и прије и послије тога периода. Сам Његош има у Горском вијенцу седам лица са тим именом (Раслапчевић, Томановић, Мићуновић, Мандушић, Љешево-ступац, Марковић и Бориловић), за које смо утврдили да су већином били савременици владике Данила, док, на примјер, д-р Јован Ердељановић у регистру свога дјела *Стара Црна Гора* има 28 лица која имају име Вук и помињу се као истакнута лица црногорских племена са територије старе Црне Горе.⁴¹⁾ Презиме Мандушићево је очигледно од женскога имена *Мандуша*. Чак и Качић наводи у своме *Разговору*, да се славни јунак из друге половине XVI вијека кнез Ивица Војнић прозивао Накић, па додаје ово: »... и ови се прозва Накић од матере, којој Нако име бише«. ⁴²⁾ У Црној Гори ми имамо много таквих случајева, да се поједина братства прозивају по женама.⁴³⁾ Те жене биле су, наравно, права »адамска кољена«, како их зове наш народ,⁴⁴⁾ па се ни стари ни данашњи Црногорци нијесу стидјели тих презимена. Женска имена *Мандалена* и *Манда* нијесу ријетка код нашега народа,⁴⁵⁾ а употребљавала су се и на територији Црне Горе. Име *Мандуша* је аугментатив од *Манда*,^{45а)} па као што се по Манди потомци прозивају *Мандићи* и по Мандалини *Мандалинићи*, тако се по Мандуши прозивају *Мандушићи*. Ја нијесам доиста у познатим ми историским изворима са територије Црне Горе

⁴¹⁾ Д-р Јован Ердељановић: *Стара Црна Гора* (Насеља и порекло становништва књига 24), Београд 1926, стр. 787.

⁴²⁾ *Razgovor ugodni naroda slovinškoga*.... по fra And. Kacichiu-Miossichiu, Dubrovnik 1850, str 192.

⁴³⁾ Санда-Сандићи, Манда-Мандићи, Неда-Недићи, Јела-Јелићи, Канда-Кандићи, Ружа-Ружићи, Анђелија-Анђелићи итд. Мандалена-Мандаленићи (Ердељановић: *Стара Црна Гора*, 153; Петар Шобајић: *Бјелопавлићи и Пјешивци — Насеља и порекло становништва књ. 15*, Београд, 1923, стр. 301 и 325).

⁴⁴⁾ »Адамско кољено« каже се за жену, која се у тешким приликама показала одважна и одлучна као човек«.

⁴⁵⁾ Вук Караџић: *Српски рјечник*, s. v. *Манда* и *Мандуша*, *Riječnik Jugoslovenske akademije*, s. v. *Манда*, *Мандалена*, *Мандуша*; *Гласник Српског научног друштва* књига XLII, стр. 76 и 138; до Даничићевог *Рјечника* из књижевних старина српских нијесам могао доћи, јер Библиотека Народног музеја на Цетињу има само трећи дои (слова Р-Ћ).

^{45а)} *Rječnik Jugoslovenske akademije*, s. v. *Мандуша*.

нашао име М а н д у ш а, али име М а н д а и М а н д а л е н а није ипак ријетко у старим архивским документима. У Манастиру на Цетињу и до данас је сачувана књига приложника истоме Манастиру, која има мало датираних прилога, али из оних који су датирани види се, да су из задњих година XVI и првих деценија XVII вијека. У њој има много лица којима је име В у к или им је име од тога коријена (Вуко, Вукац, Вукаш, Вукић, Вукоје и томе слично), а такође и доста женских имена М а н д а и М а н д а л и н а.⁴⁶⁾ У Манастиру Острогу такође се чува књига приложника, која почиње годином 1730, а завршава се годином 1789. Женска имена М а н д а и М а г д а такође се често помињу и у књизи манастира Острога.⁴⁷⁾ У поменутој књизи приложника Манастиру на Цетињу један запис, на примјер, гласи: »Пи(с)а се го(с)пожа Мандалина Вукова у п(роскомидију) и пи(с)а господара својего Вука у п(роскомидију) . . .«^{47a)} У Цетињском архиву чува се докуменат из 1748 године о прилогу Вука Маркова с Трнова Манастиру на Цетињу, по коме се, између осталог, даје »Вуковој жени Манди пет коза великих . . .«^{47б)} Још и данас се у Пјешивцима (село Богетићи) налазе неколике куће старог братства М а н д а л и н и ћ а. Један војвода из те куће био је В у к М а н д а л и н и ћ.^{47в)} Син које било од тих или њима савремених М а г д а или

⁴⁶⁾ Душан Вуксан: Књига ктитора и приложника Манастира Цетињског — Записи књ. I, стр. 360—366. — Ма да од датираних записа није ниједан млађи од 1623 године, Вуксан мисли да је књига и много каснија, те да се у њој налази и „неколико лица, јунака Горскога вијенца“. Ја сам ту књигу добротом настојатеља Манастира оца Луке Вујаша прегледао крајем септембра 1947 године и мишљења сам, да би морао бити датиран бар један запис од 1623 године па до смрти владике Данила, када их има дванаест од 1596 до 1623 године који су датирани, те по мом мишљењу приложници из те књиге неће бити савременици владике Данила.

⁴⁷⁾ Записи књ. XIV, стр. 3.

^{47а)} Књига ктитора и приложника . . . лист 16 (листови су означени оловком, руком Душана Вуксана) и Записи I, 364.

^{47б)} Цетињски архив и Записи XIX, 33—34.

^{47в)} Петар Шобајић: Бјелопавлићи и Пјешивци, стр. 325 (на стр. 301 Шобајић за истог Вука Мандалинића каже, да је „био војвода племенски у почетку 18. века“). — Мислим, да би се поменути запис Мандалине Вукове могао односити на ове Мандалиниће. Ма да није означено, као што бива често, у коме је селу била ова Мандалина Вукова, ипак би могло бити да је баш из Пјешивца, јер при врху листа пише: „Бого (м) хранимо (?) мјесто Плешивци“, па долазе прилози из села званог Церово, затим прилог Мандалине Вукове (писан другим мастилом, а не којим горњи прилози), поред којег баш нема ознаке села, док одмах иза прилога Мандалине Вукове долазе прилози из села Дреноштице.

М а н д а могао се звати В у к М а н д у ш и н или В у к М а н д у ш и ћ. Што је у другом крају и другом вијеку био један његов имењак и презимењак, ја мислим да није непобитан доказ о Његошевом »поцрногорчавању«⁴⁸⁾ далматинског Вука Вучене Мандушића. Наша наука зна за више имењака и презимењака у разним крајевима и разним временима наше народне прошлости. Тако се, на примјер, до почетка 1941 године знало за три лица са именом и презименом главне личности ускочког циклуса Ива Сењанина,⁴⁹⁾ а тада је из Дубровачког архива објављен докуменат и о још једном Иву Сењанину, дубровачком поданику, који се истакао у борби против Турака баш у вријеме владике Данила, те је 1718 год. »изведен пред суд због напада на Турке у једној улцињској трабакули«⁴⁹⁾ Из Бечког архива објављен је докуменат, датиран у Сењу 1 марта 1551 године, у коме се као ускок под капетаном Иваном Ленковићем наводи Милош Мићуновић⁵⁰⁾ а из докумената Млетачког архива (1718 године) познат нам је Милош Мићуновић, син Његошевог Вука Мићуновића.⁵¹⁾ У поменутом списку сењских ускока од 1 марта 1551 године има више Вукмановића, Вукчевића, Вукмировића, Милића, Хераковића итд.,⁵²⁾ све познатих црногорских презимена, а неколико Хераковића налази се у спису крајишких капетана и војвода, датираном у Новом Граду 5 јуна 1575 године,⁵³⁾ што, наравно, не значи да су то иста лица са њиховим имењацима и презимењацима из Црне Горе.

*

Његош, наравно, није могао сваки детаљ узети из времена владике Данила, ма да је, као што видјесмо, узео много више но што би то на први поглед изгледало и но што је потребно за једно књижевно дјело. Ја сам стекао увјерење, да је Његош завршну слику Г о р с к о г а в и ј е н ц а узео из свога времена, па ћу бити слободан да и о томе изложим своје мишљење.

⁴⁸⁾ Павле Поповић: Преглед српске књижевности, II издање, Београд 1913, § 54, стр. 88—89; Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор књ. VIII (1928 г.) стр. 1—11; Прилози... књ. X (1930), св. II, стр. 245—246 (Маретићево дјело Наша народна епика и Раd 206 нијесам имао у рукама).

⁴⁹⁾ Ђоровић: Одношаји Црне Горе..., 108.

⁵⁰⁾ Starine XXXV (1916), 300.

⁵¹⁾ Томић: Питање Царева Лаза, 22—23.

⁵²⁾ Starine XXXV, 296—301.

⁵³⁾ Ibidem, 303—307.

»Отварају ђаци врата (манастирске кухиње), кад ево Бук Мандушић, намрачио се и црни му брци пали на изломјене токе, цефердар пребјен носи у руке и сиједа код огња сав крвав . . .« — почиње Његош опис те сцене. Када је Мандушић испричао владици Данилу како је текла борба и са плачем му показао свој »престрижени« цефердар и замолио га, да му нађе мајстора који би му могао »пушку прековати«, онда му владика Данило одговара: » . . . Мртву главу не диже из гроба / ни прекова бистра цефердара . . .«, па затим »устаде и даде Мандушићу из одаје своје један добар цефердар«. ⁵⁴⁾

9 септембра 1840 године био је славни бој код Салковине (близу Жабљака), у коме је око 220 Црногораца скоро цео дан водило очајну борбу са неких 6—7.000 пограничних турских војника. У томе боју погинуо је и прослављени јунак Вук Љешевић, из села Рваца. О боју је испјевао Његош једну пјесму у Српском огледалу, ⁵⁵⁾ а у писму руском конзулу Гагићу пише 20 септембра те године о овоме боју доста опширно, па каже и ово: »Овај је бој тако жесток био, да су се и рукама хватали за пушке једни другијема и неколике турске пушке донешене су ми онако искривљене, око којих су се чупали, а наши нијесу своје ниједне непријатељима пуштали. Сви наши старци, па што више и сами Турци признају, да у овима крајевима јошт никад мања људи против толико велике силе није се тако храбро као сада поднијела. И доиста овај догађај остаће огледалом ваљатности у летописима црногорскијема, као што ће у летописима рускијема остати узором храбрости и самоотверженија поступак штаб-капитана Лико противу Черкеза.« ⁵⁶⁾ Његош у писму, које шаље Гагићу једанаест дана послѣ битке, каже да »наши нијесу своје ниједне (пушке) непријатељима пуштали«, али када је спјевао пјесму Ударна Салковину, коју је објавио у Српском огледалу, она је ту пјесму завршио свим стиховима које говори Бојица Савовић (Јовићевић) хотском главару Хуик Јусуфу:

⁵⁴⁾ Горски вијенац, иза стиха 2732 до краја.

⁵⁵⁾ Пјесма LVIII — Улар на Салковину.

⁵⁶⁾ Цетињски архив — Његошев „Исходјашчи журнал“ за 1839—1847 годину, № 48 од 20 септембра 1840, и Писма Петра Петровића Његоша у редакцији Душана Вуксана, књига прва, Београд 1940, стр. 457—8 (самоотверженије — самопрегоријевање, самоодрицање).

»А што питаш, право ћу ти казат' / Што сте нама квара учињели: / Једнога сте убили сокола, / Баш сокола Љешевића Вука, / И још друге шесторо момчади / И десетак раном обранили, / А шићара узели нијесте, / До ли пушке Милош барјактара«.

Одушевљење Његошево за ову славну борбу могло би бити још јасније да се знаду детаљи храбрости руског штаб-капетана Лика, али ја, поред свих трагања, о томе нијесам могао до сада наћи никакав податак.

О овој борби имамо вијести и код Милорада Медаковића, који је први пут дошао у Црну Гору непуне четири године иза турског напада на Салковину.⁵⁷⁾ Медаковић, између осталог, пише сљедеће: »Жестоки отпор заточеније Црногораца (у Бендеровића кућишту) још жешће раздражи Турке, те насрну слијепачки на кућиште и примакну се до самије зидина истије, па су голијема рукама кано помамни ватали за грлиће црногорскије пушака. Арбанаси су показали велико јунаштво, али и заточени Црногорци освјетлаше образ. Арбанаси трзаху за грлиће од пушака, мислећи да им изтргну са свијем пушке из руку — а Црногорци опет не даваху. Ту се толико напрезало са снагом звјерски око пушака, да су се пушчане цијеве изкривиле, а једна је цијев на пола сломљена била, од које однесу половину Арбанаси, а друга остане у рукама Црногораца . . . Изломљене и изкривљене пушке донесу на Цетиње — наставља мало даље Медаковић, — које владика прими кано спомен сиромашније горскије јунака, а њима даде нове пушке и обдари их кано стац своје синове. Изломљене пушке нареди владика да се објесе у билијарди за узор јуначке врлине сваком ко тамо долази, а нарочито браћи Црногорцима«.⁵⁸⁾ Описујући свакодневни Његошев живот и његове разговоре с народним главарима у Биљарди, Медаковић даје да у »Биљарди бјеше једно огледало на зиду, а около њега оне изломљене пушке на Салковини«.⁵⁹⁾ Једна од тада преломљених пушака

⁵⁷⁾ В.М.Г. Медаковић: Живот и обичаи Црногораца, Нови Сад 1860, стр. III.

⁵⁸⁾ В.М.Г. Медаковић: П. П. Његош посљедњи владајућу владика црногорски, Нови Сад 1882, стр. 91—93.

⁵⁹⁾ Ив., 177. — О боју на Салковини видјети детаљније податке у дјелу Слике из прошлости Цеклина од Андрије Јовићевића и Михаила Стругара, Загреб 1902, стр. 197—207.

налазила се и почетком овога вијека у Војном арсеналу на Цетињу,⁶⁰) а ја сам увјерен да се једна од тада искивљених пушака и данас налази у Оружници Народног музеја на Цетињу, на једној табли која је била у Двору краља Николе и прије првога свјетскога рата.

*

Ја сам у почетку предавања нагласио, да овом приликом не могу изложити све прикупљене податке о питању кој. нас данас интересују, па тога ради овом завршном сликом Његошева Горског вијенца завршавам и своје предавање.

Ристо Ј. ДРАГИЋЕВИЋ

---

⁶⁰) Слике из прошлости Цеклина, 203.